

До назв напоїв та марок сигарет, що зустрічаються в романах можна віднести: сигарети «Прилуки», «Кемел», «Мальборо», напої «Бренді-кола», «Пшенична», «Фанта», «єспрессо», світле «Опілля», «Вермут», горілка «Стара фортеця», горілка «Тернопільська особлива» [2].

Серед онімів, що представлені у творах О. Вільчинського, є найменування, що мають інформативне спрямування, а також назви з антропонімною основою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербич С. О. Сучасна українська онімна лексика. Вісник НАН України. 2008. № 5. С. 54-60.
2. Вільчинський О. Неврахована жертва. Суто літературне вбивство. URL:https://chtyvo.org.ua/authors/Vilchynskiyi_Oleksandr/Nevrakhovana_zhertva_Suto_1_iteraturne_ubyvstvo/(дата звернення: 01.10.2023)

*Кантицька Ірина
Науковий керівник – проф. Вільчинська Тетяна*

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ А. НІКУЛІНОЇ

Концептуальна метафора займає одне з провідних місць у сучасній лінгвістиці, а теорія концептуальної метафори невинно розвивається, постійно набуваючи нових наукових інтерпретацій. Такий інтерес пояснюється розвитком та становленням когнітивної лінгвістики, за якою концептуальна метафора зуміла вийти за рамки елемента художнього тексту.

Дослідженню концептуальної метафори в різноманітних аспектах присвячені праці таких українських лінгвістів, як Т. П. Вільчинська [1], О.П. Воробйова [2], В.Г. Ніконова [4], О.А. Павлушенко [6], М.В. Скаб [7] та інших.

Автори теорії концептуальної метафори Дж. Лакофф та М. Джонсон зазначають, що «наша повсякденно-понятійна система, в рамках якої ми мислимо і діємо, є метафоричною за своєю суттю» [9, с. 200]. У своїй основоположній праці «Metaphors We Live By» науковці підкреслюють, що метафора є частиною усього нашого життя, вона пронизує його та знаходить своє відображення не тільки в мовленні, але й в мисленні та наших діях.

Концептуальна метафора виступає механізмом, за допомогою якого людина осмислює абстрактні поняття в більш конкретних термінах. Саме переорієнтація мовознавців з об'єкта – мовної одиниці на суб'єкт пізнання – людину (аналізується людина в мові і мова в людині), а також зосередження уваги на співвідношенні мови і мислення значною мірою забезпечили формування спочатку когнітивної лінгвістики, а пізніше – лінгвістичної концептології, або лінгвоконцептології [1, с. 65].

Метою статті є проаналізувати концептуальні метафори як засіб вираження образності на матеріалі твору Анастасії Нікуліної «Завірюха».

У романі авторка звертає увагу на часовий простір. Концепт «час» є одним з найважливіших концептів всього людського буття як фундаментальна категорія філософії, соціології, культурології. Уявлення людини про час нерозривно пов'язане з буттям, із перебігом життя та його сенсом.

Зокрема, як зазначає С. Філоненко, «письменниця звертається до осмислення багатьох філософських питань: смисл життя, переживання людини, взаємини людини з часом, неавтентичне буття, метафізика зла» [8, с. 241]. Час слугує найважливішим регулятором усієї практичної і ритуальної діяльності людей і є одним з головних інструментів упорядкування світу та регламентації людського існування.

Реальна дійсність існує у часі, а час проявляє себе через матеріальну наповненість світу, без якої він не зміг би увійти в поле зору. Така метафора, як «час прослизав крізь пальці», об'єктивує інформацію про плинність часу. «Час гнучким вужем прослизав крізь пальці» [5, с.87].

Час є універсальною категорією, невід'ємним компонентом розумової діяльності, що по-різному відбивається у свідомості людини. Як зазначає більшість дослідників, у художній мові концепт «час» репрезентується через образи руху, зміни, послідовності або вічності.

Щоб підкреслити незвичайність та напруженість розвитку подій, авторка використовує концептуальну метафору «час завмер», у такий спосіб надаючи зображуваному кульмінаційних моментів. І одразу ж темп прискорюється, що засвідчує метафора «час стрімко мчав», напр.: «Час завмер, а за мить стрімко мчав уперед – весна, літо, осінь» [5, с.196]. Аби передати різку зміну подій, письменниця використовує лексеми: весна, літо, осінь.

О.М. Задорожна зазначає, що «час» – це всезагальна форма буття, яка виражає протяжність і послідовність зміни усіх матеріальних систем і процесів у світі. До кількісних характеристик часової стихії відносять подільність, нескінченність, одномірність; до якісних – незворотність, впорядкованість, сталість / мінливість, безперервність, ритмічність, темп, наявність трьох часових сфер – минулого, теперішнього і майбутнього. Циклічна модель часу пояснює природничий аспект цієї категорії, а лінійна модель відображає історичний (суспільний) час» [3, с.107].

Також А. Нікуліна зображує певну чуттєву ситуацію за допомогою метафоричної конструкції «відпускати мить», яка може означати щось забути або пробачити, напр.: «Просто відпусти цю мить» [5, с.137].

Іншим ключовим концептом української культури, який представляє багатомірну логіко-сміслову сутність, є концепт «душа», що належить до основних концептів української ментальності, культури та є невід'ємним компонентом художнього мислення українських

митців. Душа стала об'єктом наукового дослідження як у філософії, так і в релігієзнавстві, мовознавстві, фольклористиці, літературознавстві.

Сакральний зміст душі вказує на її нематеріальну сутність, протиставляючи тілу та пов'язуючи з Богом. Філософія акцентує увагу передусім на духовній субстанції, первинному началі в людині. Лінгвістика витлумачує зміст слова «душа» і як внутрішній психічний світ людини, і як сукупність рис та якостей особи, і як заглибину в нижній передній частині шиї, і як синонім до слова людина.

Українська дослідниця М.В. Скаб стверджує, що «визначальною в концепті «душа» є його сакральна частина, на основі якої витворилися концептуальні ознаки, що пізніше сформулюють несакральну частину концепту. Несакральна частина концепту починає активно розвиватися в епоху Відродження, коли суспільство спрямовує увагу на людину, її проблеми й потреби. Основним у літературі стає значення «внутрішній світ людини», що спостерігаємо і у відображенні семантичної структури слова душа в словниках» [7, с.107].

Лексема душа як основний вербалізатор однойменного концепту у творчості А. Нікуліної в різних контекстуальних проявах набуває розмаїтих функціонально-стилістичних ознак. Наприклад, «зруйнувати душу», ця метафора може означати певну трагедію внутрішнього світу головного героя, напр.: «Вона зруйнувала дещо більше – його душу» [5, с. 8]. Також виявлено низку інших метафор зі словом душа, як-от: «душа блукає», «бажання палило душу», «приборкати схвильовану душу».

Чітко виражений у творі А. Нікуліної і концепт «вода», засвідчений метафорами «вода ставала спокійною», «ріка мовчала», «хвиля відчаю», «колючий сніг». Авторка зображує цей концепт за допомогою таких лексем: вода, ріка, хвиля, сніг, напр.: «Вода ставала спокійною після затяжної зливи» [5, с.228].

Слід зазначити, що в художньому тексті А. Нікуліної спостерігаємо досить продуктивний спосіб передачі емоційного стану неспокою, тривожного очікування через концептуалізований образ «хвиля»: «хвиля страху», «хвиля запалу», «хвиля відчаю», «хвиля гніву», «хвиля сорому», «хвиля здивування», «хвиля ворожості», «хвиля крижаного вогню», напр.: «Хвиля ворожості набувала сили – здавалося, її можна було відчутти на дотик» [5, с.201].

За допомогою лексеми хвиля авторка хоче максимально передати внутрішні переживання та хвилювання персонажів, напруження конфліктів, вияв емоцій як позитивних, так і негативних, душевні болі та бентежні відчуття, напр.: «Хвиля крижаного вогню підіймається до грудей» [5, с.182].

Досить поширеним у сучасній українській художній літературі є образ вогняної стихії, що повною мірою демонструє концепт «вогонь», об'єктивований такими метафоричними сполученнями, як «вогонь палав у душі», «вогонь усередині сито облизнувся», «вогонь Яра вибивав землю з-під ніг», «лють палила вогнем», що характеризують психологічний стан одного з героїв твору. Переважно вогонь у досліджуваному тексті асоціюється з агресією та

пристрастю, напр.: «Вона відчувала той вогонь, що палав у душі хлопця» [5, с.81] або «Лють, переповнюючи кожну клітину його тіла, палила вогнем» [5, с.313].

Такі ж метафори, як «вогник нагадав», «вогонь весело хрумтів дровами», «вогонь шипів», «язики вогню пожирали хати», «витанцьовували пелюстки вогню», «багаття витанцьовує», уособлюють сам образ вогню, напр.: «Всі сиділи та сміялись, а вогонь весело хрумтів дровами» [5, с.13].

Варто зауважити, що А. Нікуліна вдало вживає метафори на позначення концепту «природа», образ якої у романі має частіше антропоморфічний характер, тобто наділений властивостями людини, як-от: «ліс мовчав», «мороз кусав», «сонце тікало», «ріка мовчала», «земля прокидалася», «небо плакало», «вітер колисав дерева», «повітря співало», напр.: «Небо плакало, вшановуючи пам'ять невинно вбитих людей» [5, с. 345] чи «Вітер і далі дбайливо колисав дерева, як колись у дитинстві батько колисав свого маленького хлопчика» [5, с. 285].

Зауважимо, що персоніфікація належить до найдавніших метафоричних явищ мови, вона відображала анімістичний погляд людей на природу, при якому весь світ населявся духами: говорив, сміявся, плакав, тужив. Тому уособлення вважається найвиразнішою ознакою фольклорного тексту.

Предметом уваги багатьох науковців в українському мовознавстві є концепт «дерево», хоча увагу частіше приділяють окремим гіпонімам, тобто назвам конкретних дерев. В аналізованому тексті подібне демонструють метафори: «сосни лоскотали небо» «смереки підпирають небо», «верба заспівала», «береза стогнала», напр.: «Гілля пускало вгору таємничі іскри» [5, с.190].

Отже, проаналізовані концептуальні метафори – емоційно та експресивно забарвлені, характеризують героїв, їхній внутрішній та зовнішній світ, природу, абстрактні поняття, душевні переживання та емоції, породжують ефект свіжості, новизни, широти асоціацій, міфологічного колориту, на основі якого ці метафори створено. Загалом забезпечують цілісну картину сприйняття автором навколишньої дійсності через призму свідомості головного героя, його реакції на події, що відбуваються у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинська Т.П. Лінгвоконцептологія як нова наукова дисципліна поліпарадигмального типу. Наукові записки ТНПУ. Сер. Мовознавство. 2014. Вип. 24. С. 64-68.
2. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія. 2011. Вип. 14. С. 53-54.
3. Задорожна О. М. Концепт «час» в українській поетичній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2008. 20 с.

4. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія. 2008. Вип. 14. С. 113-122.
5. Нікуліна А. Завірюха: роман-чар. Харків: Віват, 2019. 368 с.
6. Павлушенко О.А. Вербальна експлікація концепту час в авторській картині світу Ліни Костенко. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Філологія (мовознавство). 2017. Вип. 25. С. 113-122.
7. Скаб М. Концепт ДУША у свідомості українців XVI-XVII ст. Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. праць. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2007. Вип. 5. С. 11-19.
8. Філоненко С.О. Новий тип героїні української жіночої прози 90-х років XX століття: проблема самореалізації жінки через творчість. Сучасний погляд на літературу: зб. наук. праць. Вип. 10. Київ: ІВЦ Держкомстату, 2006. С. 239-250.
9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. London : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.

*Григорович Вікторія
Науковий керівник – проф. Вільчинська Тетяна*

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТЕОНІМА БОГ У РОМАНІ МАРІЇ МАТІОС «БУКОВА ЗЕМЛЯ»

Серед багатства онімної лексики окрему важливу групу становить сакральна онімія (яка стає об'єктом активних наукових пошуків наприкінці XX – початку XXI ст.), що пов'язана зі сферою духовної культури людства – віруваннями, релігією. Релігійна мова є особливою кодовою системою цілого людства, а «релігійне слово є центральною одиницею вираження релігійного контакту. Воно являє собою двобічний мовний знак, який передбачає наявність матеріального (формального) та ідеального (змістовного) аспектів» [4, с. 25].

Теологічна комунікація є одним із найдавніших видів людського спілкування, але її наукове вивчення почалося недавно. Так, питання функціонування теонімічних одиниць перебували в полі зору таких українських учених-ономастів, як О. Белей, Г. Лазаренко, М. Торчинський та інших. Особливості концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери в українській мові досліджували Т. Вільчинська, П. Мацьків, О. Петренко, М. Скаб та інші.

Метою запропонованої статті є проаналізувати варіативну номінацію та дослідити особливості використання теоніма Бог у сталих словесних конструкціях, словосполученнях, висловах.